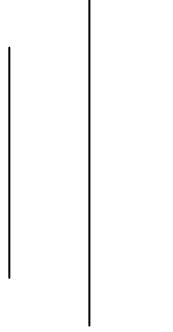
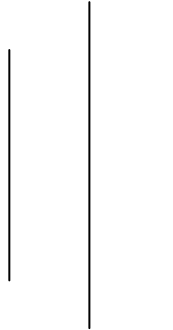

आचार संहिता

२०७२

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग, नेपाल
बबरमहल, काठमाडौँ

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको आचार संहिता, २०७२

(आयोगबाट स्वीकृत मिति- २०७२।३।२९)

प्रस्तावना: सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको काम कारवाही स्वतन्त्र, निष्पक्ष र विश्वसनीय ढंगबाट सम्पादन गरी आयोगको जवाफदेहीता सुनिश्चित गर्नको लागि आयोग, आयोगका पदाधिकारी, विशेषज्ञ र कर्मचारीहरूले पालना गर्नुपर्ने आचरणलाई व्यवस्थित गर्न वाञ्छनीय भएकोले, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगले देहाय बमोजिमको आचार संहिता बनाएको छ ।

परिच्छेद—१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

१.१ यस आचार संहिताको नाम “सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोगको आचार संहिता, २०७२” रहेको छ ।

१.२ यो आचार संहिता तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस आचार संहितामा,—

(क) “ऐन” भन्नाले वेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानवीन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ सम्भन्नु पर्छ ।

(ख) “आयोग” भन्नाले ऐनको दफा ३ बमोजिम गठन भएको सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग सम्भन्नु पर्छ ।

(ग) “कर्मचारी” भन्नाले आयोगको सचिव एवं आयोगमा कार्यरत कर्मचारी सम्भन्नुपर्छ ।

(घ) “पदाधिकारी” भन्नाले आयोगको अध्यक्ष तथा सदस्य सम्झनु पर्छ ।

(ङ) “परिवारको सदस्य” भन्नाले पदाधिकारीसँग बस्ने तथा निज आफैले पालन पोषण गर्नु पर्ने पति, पत्नी, छोरा, अविवाहिता छोरी, धर्मपुत्र, अविवाहिता धर्मपुत्री, बाबु, आमा वा सौतेनी आमा सम्झनु पर्छ र सो शब्दले निजको बाजे, बज्यै तथा सासु, ससुरालाई समेत जनाउँछ ।

(च) “विशेषज्ञ” भन्नाले आयोगले आफ्नो कार्यसम्पादनको क्रममा अल्पकालिन वा पूर्णकालिन रूपमा सहयोग वा सेवा लिएका सल्लाहकार, विज्ञ वा विशेषज्ञ सम्झनुपर्छ ।

३. आचार संहिता पालना गर्नु पर्ने:

यस आचार संहिताको पालना गर्नु आयोग, पदाधिकारी, विशेषज्ञ र कर्मचारीको कर्तव्य हुनेछ ।

परिच्छेद—२

आयोगले पालना गर्नु पर्ने आचार संहिता

४. आयोगको आचार संहिता: आयोगले देहायबमोजिमको आचारसंहिता पालन गर्नेछ :-

४.१. आयोगले विस्तृत शान्ति सम्झौता, नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३, प्रचलित नेपाल कानून, सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट भएका आदेशहरु, नेपाल पक्ष रहेका अन्तराष्ट्रिय महासन्धिमा भएका प्रावधानहरु र त्यसमा अन्तरनिहित मानव अधिकार तथा अन्तराष्ट्रिय मानवीय कानूनका सिद्धान्त तथा मुल्य मान्यताप्रति पूर्ण प्रतिबद्ध रही आफ्नो कार्यसम्पादन गर्नेछ ।

४.२ आयोगले सदैव स्वतन्त्र, निष्पक्ष र विश्वसनीय ढंगबाट कार्यसम्पादन गरी आयोगप्रतिको जनआस्था अभिवृद्धि गर्न प्रयत्नशिल रहनेछ । आयोगको निष्पक्षता, स्वतन्त्रता र

विश्वसनियतामा प्रश्न उठ्ने पर्याप्त आधार भएका विशेषज्ञ वा कर्मचारीलाई आयोगले आयोगको कार्यमा संलग्न गराउने छैन ।

- ४.३ मानव अधिकारको गम्भिर उल्लंघन एवं अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनको उल्लंघनका घटना र महिला हिंसासंग सम्बन्धीत घटनालाई आयोगले सदैव संवेदनशिल रूपमा ग्रहण गर्नेछ ।
- ४.५ आयोग सदैव पीडितमैत्री एवं मानव अधिकार मैत्री हुनेछ । आयोगले पीडितलाई जात, जाती, धर्म, वर्ण, लिंग, क्षेत्र, उत्पत्ती वा राजनीतिक आस्था जस्ता कुनै पनि आधारमा फरक वा भेदभावपूर्ण व्यवहार गर्नेछैन । आयोगले आयोगसंगको कामकारवाहीमा सम्बन्धित पीडितलाई स्वच्छ, छिटो, छरितो, कम खर्चिलो र पहुँचयोग्य रूपमा सेवाप्राप्त गर्ने वातावरण मिलाउनेछ ।
- ४.६ कार्यसम्पादनको सिलसिलामा आयोगको आदेश वा अनुरोधमा आयोगमा उपस्थित सबै व्यक्तिहरुप्रति आयोगले मर्यादित र शिष्ट व्यवहार गर्नेछ ।
- ४.७ आयोगले राज्यका सबै निकायहरु र राजनीतिक दलहरुप्रति समानताको व्यवहार गर्नेछ । कुनै कार्य वा घटनाको सम्बन्धमा आयोगले कसै प्रति भुकाव, मोलाहिजा वा वदनियत राखी काम गर्ने छैन ।
- ४.८ आयोगले आफ्नो कार्य सम्पादन गर्दा आन्तरिक वा बाह्य, प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष कुनै पनि रूपमा आउन सक्ने प्रभाव, दबाव, भनसुन, धम्की वा आग्रहबाट प्रेरित वा प्रभावित नभई अविचलित रूपमा स्वतन्त्रतापूर्वक गर्नेछ ।
- ४.९ आयोगले आफ्नो कार्य सम्पादनको क्रममा सदैव मानव अधिकार एवं कानून र न्यायका सर्वमान्य सिद्धान्तको प्रयोग र पालना गर्नेछ ।
- ४.१० आयोगले विदेशी मित्र राष्ट्रहरु, अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरु र मानवअधिकार सम्बन्धी संस्थाहरूसंग सम्बन्ध र सम्पर्क

राख्दा नेपालको सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता, नेपालको बैदेशीक नीति तथा नेपालले आत्मसात गरेको कुटनीतिक आचारसंहितालाई सम्मान र पालना गर्नेछ ।

४.११ आयोगका सम्पूर्ण काम कारवाही र प्रयत्नहरु नेपालमा दिगो शान्ति तथा समाजमा न्याय, सद्भाव र मेलमिलाप कायम गर्ने राष्ट्रिय उद्देश्यबाट निर्देशित हुनेछन । संस्थागत रुपमा आयोग उक्त राष्ट्रिय उद्देश्यप्रति समर्पित रहनेछ ।

४.१२ आयोगले सम्पादन गरेका हरेक काम कारवाहीको अद्यावधिक अभिलेख राख्नेछ । ऐन, नियम बमोजिम अनुसन्धान वा सुनुवाईको क्रममा सार्वजनिक जानकारीमा ल्याउनु पर्ने वा पीडितलाई दिनु पर्ने वा नागरिकलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने जानकारी र सक्षम अदालतबाट माग भई उपलब्ध गराउनु पर्ने अभिलेख बाहेक अन्य सबै अभिलेखको आयोगले गोपनियता कायम गर्नेछ ।

परिच्छेद-३

पदाधिकारीले पालना गर्नु पर्ने आचार संहिता

५. पदाधिकारीको आचार संहिता: पदाधिकारीले आयोगलाई सुम्पेको जिम्मेवारी सामूहिक भावनाले पूरा गर्न तथा आफ्नो काम कारवाहीमा सार्वजनिक विश्वास कायम गर्न देहायबमोजिमको आचारसंहिता पालन गर्नुपर्नेछ :-

५.१ पदाधिकारीले आयोगको मर्यादालाई उच्चस्थानमा राखी आफ्नो कर्तव्य निस्वार्थ रुपमा कुनै लोभ, लालच वा पक्षपात नगरी बाह्य दवाव वा प्रभावबाट मुक्त रही आफूलाई सुम्पिएको जिम्मेवारी इमान्दारीपूर्वक तथा वस्तुनिष्ठ भई उत्तरदायीपूर्ण रुपमा पालन गर्नुपर्नेछ ।

५.२ पदाधिकारीले आयोगको बैठकमा नियमित रुपमा उपस्थित भई निर्णय प्रक्रियामा सक्रियतापूर्वक भाग लिने र आयोगले दिएको जुनसुकै जिम्मेवारी तदारुखतासाथ पूरा गर्नुपर्नेछ ।

- ५.३ पदाधिकारीले आफ्नो पद र ओहोदा अनुसारको मर्यादा कायम राखी सदैव अनुशासनमा बस्नु पर्नेछ र समाजमा विद्यमान सार्वजनिक नैतिकता र आचरण अनुकुलको व्यवहार गर्नुपर्नेछ ।
- ५.४ आयोगसमक्ष विचाराधीन रहेको कुनै विषयमा आफ्नो व्यक्तिगत वा निजी स्वार्थ गाँसिएको भएमा वा त्यस्तो विषयमा संलग्न व्यक्ति आफ्नो नातेदार भएमा वा त्यस्तो विषयमा कुनै कारोवारको सिलसिलामा निजसँग प्रत्यक्षरूपमा सम्बन्धित भएमा पदाधिकारीले सो कुराको स्पष्ट रूपमा बुझिने गरी स्वेच्छाले आयोगलाई जानकारी गराई सो विषयमा हुने छलफल र निर्णयबाट आफु अलग रहनु पर्नेछ ।
- ५.५ आयोगसँग सम्बन्धित हरेक काम कारवाहीमा पदाधिकारीले सार्वजनिक उद्देश्यलाई महत्व दिने तथा निजी स्वार्थ र सार्वजनिक स्वार्थका बीच द्वन्द उत्पन्न हुने स्थिति भएमा स्पष्ट रूपमा सार्वजनिक स्वार्थका पक्षमा उभिनु पर्नेछ ।
- ५.६ पदाधिकारीले आयोगको काम कारवाहीमा व्यक्तिगत लाभ, आर्थिक फाइदा वा शुल्क, कुनै प्रकारको पारितोषिक लिई बोल्ने, निर्णयको लागि दबाव दिने वा त्यस्तो उद्देश्यले आयोगको कुनै पनि काममा प्रभाव पार्न हुदैन ।
- ५.७ पदाधिकारीको हैसियतमा प्राप्त भएका सूचना एवं जानकारी आयोगको संस्थागत उद्देश्यका लागि मात्र प्रयोग गर्नुपर्नेछ र त्यस्तो सूचना वा जानकारी आर्थिक फाइदाका लागि कुनै अन्य व्यक्ति वा संस्थसँग लेनदेनको विषय बनाउन हुदैन ।
- ५.८ पदाधिकारीले आयोगको काम कारवाहीमा बाधा पुग्ने वा आयोगको गोपनीयता भङ्ग हुने किसिमले आयोगको निर्णय विना कसैलाई पनि कुनै कुराको जानकारी दिन वा तत्सम्बन्धी अन्य कुनै कुरा उपलब्ध गराउन हुदैन ।
- ५.९ पदाधिकारी आफैँले वा आफ्नो परिवारको सदस्य मार्फत आयोगको कामसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूसँग दान, उपहार, चन्दा स्वीकार गर्न, सापटी वा आर्थिक लेनदेन गर्न वा कुनै प्रकारको

आर्थिक प्रलोभनमा पर्न वा कमिसन वा गैरकानुनी रूपमा रकम प्राप्त गर्न हुँदैन ।

५.१० पदाधिकारीले आफ्नो व्यक्तिगत स्वार्थ पूर्ति गर्ने उद्देश्यले कुनै राजनैतिक वा अवाञ्छनीय प्रभाव पार्न हुँदैन र ओहदाको मर्यादा विपरीत हुने गरी कुनै संस्था वा व्यक्तिसँग अवाञ्छित सम्पर्क राख्न हुँदैन ।

५.११ पदाधिकारीले आयोगको जिम्मेवारी पूरा गर्ने सिलसिलामा प्राप्त भएको जानकारी वा कुनै गोप्य वा कानूनद्वारा निषेधित विषय वा आफूले लेखेको वा सङ्कलन गरेको कुनै कागजपत्र वा समाचार आफू पदमा रहदा वा नरहदा जुनसुकै अवस्थामा पनि कुनै सञ्चार माध्यम वा अरू कसैलाई दिनु वा बताउनु हुँदैन ।

५.१२ पदाधिकारीले काल्पनिक वा वास्तविक नामबाट नेपालको सार्वभौमसत्ता र अखण्डतामा आँच आउने, देशको शान्ति सुरक्षा, वैदेशिक सम्बन्ध र सार्वजनिक मर्यादामा खलल पर्ने, अदालतको अवहेलना हुने, तथा नेपालको शान्ति प्रक्रियामा प्रतिकूल प्रभाव पर्ने गरी कुनै पनि सञ्चार माध्यमबाट लेख, वक्तव्य, भाषण वा विचार प्रकाशन वा प्रसारण गर्न हुँदैन ।

तर प्राज्ञिक वा अनुसन्धानात्मक प्रकृतिको लेख रचना, भाषण वा विचार प्रकाशन गर्न यो आचार संहिताले कुनै बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।

५.१३. पदाधिकारीले नेपालको विभिन्न जात, जाति, धर्म, वर्ग, क्षेत्र र सम्प्रदायका मानिसहरू बीच वैमनस्यता उत्पन्न गराउने वा सामाजिक सद्भाव खलबलिने वा उनीहरूको आत्मसम्मानमा ठेस लाग्ने कुनै काम गर्नु हुँदैन ।

५.१४ पदाधिकारीले आयोगको जिम्मेवारीमा रहुञ्जेल कुनै कम्पनीको सञ्चालक हुन, प्रचलित कानूनबमोजिम दर्ता गराउनु पर्ने कुनै व्यापार वा व्यवसाय गर्न र अन्यत्र कुनै प्रकारको नोकरी स्वीकार गर्न हुँदैन । आयोगको पदाधिकारीमा नियुक्ति हुनुपूर्व त्यस्तो कुनै संस्था वा व्यवसाय वा नोकरीमा संलग्न रहेको भए स्वेच्छाले उक्त कुराको आयोगलाई जानकारी गराई

पदाधिकारीमा कार्यरत रहुञ्जेल त्यस्तो अरु कुनै पनि संस्था वा व्यवसाय वा नोकरीको जिम्मेवारीबाट पूर्णतः अलग रहनु पर्नेछ ।

- ५.१५ पदाधिकारीले आयोगसमक्ष विचारधीन विषयलाई असर पर्ने गरी वा न्यायिक प्रक्रियामा अपनाउनु पर्ने स्वच्छतामा नै स्पष्टतः आँच आउने गरी वा कुनै व्यक्ति वा विषयको स्वच्छ अनुसन्धानमा असर पर्ने गरी जानाजान आयोगको आफ्नै प्रक्रियाको वा कुनै पदाधिकारीको आचरणको बारेमा सार्वजनिक आलोचना वा टिप्पणी वा अन्य कुनै अभिव्यक्ति दिनु हुँदैन ।
- ५.१६ पदाधिकारीले प्रचलित कानुन र आयोगको उद्देश्य विपरीत हुने गरी आफ्नो पेशागत, व्यावसायिक र सामाजिक संस्था बाहेक अन्य कुनै पनि संस्थाको सदस्य बन्नु हुँदैन ।
- ५.१७. पदाधिकारीले आफ्नो र आफ्नो परिवारको नाममा रहेको चल तथा अचल सम्पत्तिको विवरण प्रत्येक वर्ष प्रचलित कानुनबमोजिम निर्धारित समयावधिभित्र तोकिएको ढाँचामा आयोग मार्फत तोकिएको निकायमा पेश गर्नु पर्नेछ ।
- ५.१८ पदाधिकारीले आफूले प्रयोग गरिआएको निवासमा आयोगमा विचाराधीन विषयसँग सम्बन्धीत पीडित, पीडक वा निजहरुसँग सम्बन्धित अन्य कुनै पनि पक्षहरुसँग भेटघाट गर्न हुँदैन । तर आयोगको उद्देश्य पूर्तिको लागि असल नियतले कसैलाई भेटघाट गर्न यो आचार संहिताले कुनै बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।
- ५.१९ पदाधिकारीले अध्यक्षको पूर्वस्वीकृति नलिई आयोगको अधिकारक्षेत्र र कामकारवाहीसँग सम्बन्धीत विषयमा कुनै पनि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाका पदाधिकारीसँग भेटघाट गर्न हुँदैन ।

तर अध्यक्षले त्यस्तो भेटघाट गर्नु परेमा आयोगको बैठकमा विषय प्रस्तुत गरी आयोगबाट भएको निर्णयबमोजिम गर्नुपर्नेछ ।

- ५.२० पदाधिकारीले आयोगको काम कारवाहीको सिलसिलामा कसैलाई यातना हुने वा अन्य क्रुर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजाय गर्न, सोको दुरुत्साहन गर्न वा त्यस्तो कार्यमा सहनशिल बन्न हुदैन । पदाधिकारीले युद्ध, युद्धको धम्की, राष्ट्रिय सुरक्षामा खतरा वा सार्वजनिक संकटकाल जस्ता कुनै पनि अपवादजनक परिस्थितिलाई त्यस्ता कार्यको औचित्यता पुष्टि गर्ने आधारको रुपमा लिन हुदैन ।
- ५.२१ पदाधिकारीले आयोगको कामकारवाहीको सिलसिलामा मानवीय मर्यादा एव सबै व्यक्तिको मानव अधिकारको सम्मान र संरक्षण गर्नेछन् ।
- ५.२२ आयोगको निर्णय बमोजिम सार्वजनिक रुपमा संप्रेषण गर्नु पर्ने सूचनाको जानकारी आयोगका प्रवक्ताले दिनेछन् ।
- ५.२३ पदाधिकारीले कुनै पनि राजनीतिक दलको पक्ष वा बिपक्षमा अभिमत प्रकट गर्न हुदैन ।
- ५.२४ पदाधिकारीले आयोगले संस्थागत रुपमा पालना गर्नुपर्ने आचार संहिताको उच्चसम्मान गर्दै आयोगमा कार्यरत अन्य पदाधिकारी, विशेषज्ञ, कर्मचारी र उपस्थित सबै व्यक्तिहरुप्रति मर्यादित र शिष्ट व्यवहार गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद—४

विशेषज्ञ र कर्मचारीले पालना गर्नुपर्ने आचार संहिता

६. विशेषज्ञ र कर्मचारीको आचार संहिता: विशेषज्ञ र कर्मचारीले देहाय बमोजिमको आचार संहिता पालना गर्नुपर्नेछ:-
- ६.१ विशेषज्ञ र कर्मचारीले आयोगको विशेष जिम्मेवारी, संवेदनशीलता, निश्चित कार्यावधि, स्वच्छता, स्वतन्त्रता र निष्पक्षताप्रति विशेष सजग रही आयोगको मर्यादा कायम राख्न सदैव प्रतिबद्ध रहनु पर्नेछ ।
- ६.२ विशेषज्ञ र कर्मचारी जुनसुकै सेवा वा निकाय वा पेशासंग सम्बद्ध भएपनि निज आयोगमा कार्यरत रहँदा पूर्ण रुपमा आयोगप्रति उत्तरदायी भई कार्यसम्पादन गर्नुपर्नेछ ।

- ६.३ विशेषज्ञ र कर्मचारीले आयोग र पदाधिकारीप्रतिको मर्यादा, स्वच्छता र निष्पक्षतामा सार्वजनिक विश्वास कायम गर्न आयोगमा उपस्थित सबै व्यक्तिहरुप्रति मर्यादित र शिष्ट व्यवहार गर्नुपर्नेछ ।
- ६.४ विशेषज्ञ र कर्मचारीले कसै प्रति भुकाव, मोलाहिजा वा वदनियत नराखी, कुनै लोभ, लालच वा पक्षपात नगरी बाह्य दवाव वा प्रभावबाट मुक्त रही आयोगले कुनै पनि समयमा आफूलाई सुम्पिएको जुनसुकै जिम्मेवारी इमान्दारीपूर्वक पूरा गर्न तत्पर रहनुपर्नेछ ।
- ६.५ विगतमा महिला विरुद्धको हिंसा, मानव अधिकारको गम्भिर उल्लंघन वा अन्तर्राष्ट्रिय माननीय कानूनको उल्लंघनमा संलग्न रहेको भनी प्रश्न उठाइएको विशेषज्ञ वा कर्मचारी आयोगको काम कारवाहीमा संलग्न हुनु हुदैन । आयोगको कार्यमा संलग्न कुनै विशेषज्ञ वा कर्मचारीको हकमा आयोगसमक्ष त्यस्तो उजुरी परेमा त्यस्तो विशेषज्ञ वा कर्मचारीलाई आयोगले जिम्मेवारीबाट तुरुन्तै अलग गर्नुपर्नेछ ।
- तर त्यसरी जिम्मेवारीबाट अलग गर्नु अघि सम्बन्धित विशेषज्ञ वा कर्मचारीलाई आफ्नो भनाई राख्ने अवसर प्रदान गरिनेछ ।
- ६.६ आयोगमा कार्यरत रहँदा कुनै पनि कर्मचारीले आयोगको जिम्मेवारीसंग सम्बन्धीत विषयमा कुनै पनि रुपमा संगठित हुन, ट्रेड युनियन अधिकारको माग गर्न वा आयोगसंग सामूहिक सौदावाजीको अधिकार दावी गर्न सक्ने छैन । आयोगमा कार्यरत हुनु अघि प्रचलित कानून बमोजिमको कुनै ट्रेड युनियनमा पदाधिकारी वा सदस्य रहेको कर्मचारीले स्वच्छाले उक्त कुराको जानकारी आयोगलाई गराई आयोगमा कार्यरत रहुन्जेल आफ्नो त्यस्तो ट्रेड युनियन अधिकारलाई स्थगन गर्नुपर्नेछ ।
- ६.७ कुनै पनि विशेषज्ञ वा कर्मचारीले आयोग वा पदाधिकारीद्वारा स्वीकृति नलिई आफूले पदीय कर्तव्य पालन गर्दा जानकारीमा आएको कुनै गोप्य वा कानूनद्वारा निषेधित विषय, आफूले लेखेको वा संकलन गरेको कुनै कागजपत्र वा समाचार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष

रुपबाट अरु अनधिकृत व्यक्ति वा सञ्चार माध्यमलाई दिनु वा बताउनु हुँदैन ।

- ६.८ कुनै पनि विशेषज्ञ वा कर्मचारीले आयोगमा कार्यरत रहँदा जानकारीमा आएको सूचना वा जानकारीलाई आफ्नो काल्पनिक वा वास्तविक नामबाट वा वेनामी कुनै लेख प्रकाशित गर्न, सञ्चार माध्यमलाई कुनै खबर दिन, रेडियो वा टेलिभिजनबाट भाषण प्रसारित गर्न, कुनै सार्वजनिक भाषण दिन वा कुनै बक्तव्य प्रकाशित गर्न हुँदैन ।
- ६.९ विशेषज्ञ र कर्मचारीले प्रचलित कानून बमोजिमको आफ्नो पेशा वा व्यवसायसंग सम्बन्धित आचार संहिताको आयोगमा कार्यरत रहदा समेत पूर्ण पालना गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद-५

विविध

७. आचार संहिताको व्याख्या :

यस आचार संहिताको कार्यन्वयन गर्दा कुनै द्विविधा वा विवाद उत्पन्न भएमा आयोगले व्याख्या गरी स्पष्ट गर्नेछ । आयोगको त्यस्तो व्याख्या अन्तिम हुनेछ ।

८. अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था:

- ८.१ यस आचार संहिताको पालना भए नभएको सम्बन्धमा आयोग आफैले वा कुनै समिति मार्फत अनुगमन गर्न वा गराउन सक्नेछ ।
- ८.२ उपदफा ८.१ बमोजिम गरेको अनुगमन सम्बन्धी विवरण आयोगले सार्वजनिक रूपमा प्रकाशन गर्नु पर्नेछ ।
- ८.३ उपदफा ८.२ बमोजिम प्रकाशित विवरणबाट कुनै पदाधिकारी वा कर्मचारीले यस आचार संहिताको उल्लंघन गरेको देखिएमा आयोगले प्रचलित कानूनबमोजिम अधिकारप्राप्त निकाय वा अख्तियारवालासमक्ष त्यस्तो पदाधिकारी वा कर्मचारी

उपर खराब आचरणमा लागेको आधारमा कारवाही प्रारम्भ गर्न लेखि पठाउनेछ ।

(सहयोगी तथा पुरकको रुपमा रहनेM

(=! यो आचार संहिता सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१, नियमावली तथा कार्यविधिको सहयोगी तथा पूरकको रुपमा रहने छ ।

९.२ यस आचार संहितामा व्यवस्था गरिएका कुराहरुलाई न्यून गर्ने गरी कुनै संशोधन गरिने छैन ।

१०. आचार संहिताको प्रकाशन:

आयोगबाट स्वीकृत भएपछि यो आचार संहिता सार्वसाधारण एवं सरोकारवालाहरुको जानकारीका लागि प्रकाशन गर्नुको साथै आयोगको वेब साइटमा समेत राखिने छ ।

सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग एक परिचय

१. सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र बिस्तृत शान्ति सम्झौतामा उल्लेखित प्रतिवद्धता अनुसार व्यवस्थापिका संसदले बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग विधेयक, २०७१ पारित गरेपश्चात आयोग गठनको प्रक्रिया अगाडि बढेको हो । आयोगका पदाधिकारीहरुको नियुक्तिको लागि नेपाल सरकारले पूर्वप्रधानन्यायाधीश ओमभक्त श्रेष्ठको संयोजकत्वमा सिफारिस समिति गठन गरेको थियो । उक्त समितिको सिफारिस बमोजिम मन्त्रिपरिषद्बाट २०७१ साल माघ २७ गते अध्यक्ष तथा दुई महिलासहित पाँच जना पदाधिकारी सम्मिलित सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग गठन गरिएको हो ।

२. आयोगको उद्देश्यहरु:

आयोगका प्रमुख उद्देश्यहरु यसप्रकारका छन्:-

- मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटनाको बारेमा सत्य अन्वेषण तथा छानबिन गरी वास्तविक तथ्य जनसमक्ष ल्याउने,
- पीडित र पीडक एकिन गर्ने तथा गम्भीर अपराधमा सलग्न पीडकलाई कानूनी कारवाहीको लागि सिफारिस गर्ने,
- पीडितलाई परिचयपत्र उपलब्ध गराउने र परिपूरणको लागि सिफारिस गर्ने,
- समाजमा शान्ति र मेलमिलापको वातावरण बनाउने,
- भविष्यमा द्वन्द्व दोहोरिन नदिन चाल्नुपर्ने कदमहरु पहिचान गरी सिफारिस गर्ने,

- शान्ति प्रक्रियालाई सफलतापूर्वक टुङ्ग्याउन सहयोग गर्ने,

३. आयोगका कार्यहरू:

आयोगका प्रमुख कार्यहरू यसप्रकारका छन्:-

(क) सत्य निरुपण सम्बन्धी कार्य:

सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटनाहरूमा पीडित वा निजको तर्फबाट आयोगमा उजुरी परेमा वा आयोगलाई कुनै स्रोतबाट जानकारी प्राप्त भई आयोगले छानविन गर्न उपयुक्त सम्झेका त्यस्ता घटनाका सम्बन्धमा छानविन, सत्य अन्वेषण तथा अभिलेख नगरी सत्य निरुपण सम्बन्धी कार्य गर्दछ । आयोगले आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक सुनुवाई र अन्य अनुसन्धानका विधिहरू प्रयोग गरी सत्य तथ्य जनसमक्ष ल्याउँछ । आयोगले त्यस्ता घटनाहरूका सम्बन्धमा छानविन गर्दा अदालतलाई भएसरहको अधिकार प्रयोग गर्न सक्छ ।

(ख) कानूनी कारवाहीका लागि सिफारिस:

कानूनी कारवाही सङ्क्रमणकालीन न्यायको एउटा महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । आयोगले सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटनाहरू जस्तै: बलात्कार, यौनजन्य हिंसा र गम्भीर प्रकृतिका अन्य अपराधमा संलग्न पीडकहरूलाई कानूनी कारवाहीको लागि सिफारिस गर्दछ ।

(ग) मेलमिलाप सम्बन्धी कार्य:

पीडक वा पीडितले मेलमिलापको लागि आयोगमा निवेदन दिएमा आयोगले पीडित र पीडकबीच मेलमिलाप गराउन सक्छ । तर पीडकले मेलमिलापको लागि निवेदन दिएको अवस्थामा पीडितको सहमति अनिवार्य लिनुपर्नेछ । मेलमिलाप गराउँदा आयोगले पीडकलाई निजले गरेको गलत कामको पश्चाताप गर्न लगाई पीडितलाई हुनगएको क्षतिवापत पीडकबाट मनासिव क्षतिपूर्ति भराउन सक्छ । मेलमिलाप गराउने सम्बन्धमा पीडितलाई उत्प्रेरित गर्नको लागि आयोगले सशस्त्र द्वन्द्वग्रस्त ठाउँमा मेलमिलाप समारोह आयोजना गर्ने, सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मरेका व्यक्तिको सम्झनास्वरूप प्रतिमा वा सार्वजनिकस्थल

निर्माण गर्न वा स्तम्भ खडा गर्न लगाउने, मेलमिलाप सम्बन्धी विभिन्न लेख रचना, निबन्ध, गीत, चित्र प्रकाशन गर्न लगाउने व्यवस्था समेत गर्न सक्छ ।

(घ) परिपूरणको लागि सिफारिस:

परिपूरणबाट पीडित वा निजका परिवारलाई क्षतिपूर्ति र राहत प्रदान गर्ने, पुनरुद्धार र समाजमा पुनर्स्थापना गर्ने तथा पीडितको सन्तुष्टि सम्बोधन गर्ने जस्ता बिषयहरु पर्दछन् । आयोगले पीडितको इच्छा वा माग बुझी निःशुल्क शिक्षा वा स्वास्थ्योपचार, सीपमूलक तालिम, बिनाव्याज वा सहूलियतपूर्ण व्याजमा ऋण सुविधा, बसोबासको व्यवस्था, रोजगारको सुविधा तथा आयोगले उपयुक्त सम्झेको अन्य सुविधा वा सहूलियत उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्दछ । साथै कसैले पीडितको कुनै सम्पत्ति कब्जा वा जफत गरेको देखिएमा त्यस्तो सम्पत्ति फिर्ता गराउने तथा सो सम्पत्तिको वास्तविक क्षति यकिन गरी मनासिव क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्नेछ ।

(ङ) क्षमादानको लागि सिफारिस:

आयोगले बलात्कार र गम्भीर प्रकृतिका अन्य अपराधमा संलग्न पीडकलाई क्षमादानको लागि सिफारिस गर्दैन । गम्भीर प्रकृतिका बाहेक अन्य अपराधमा संलग्न पीडकहरूलाई क्षमादानको लागि आयोगले सिफारिस गर्न सक्छ । यसरी सिफारिस गर्दा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा आफूबाट गलत काम भएको कुरा स्वीकार गरेको, गल्तीको पश्चाताप गरेको, भविष्यमा त्यस्तो किसिमको कार्य नगर्ने प्रतिज्ञा गरेको, पीडितसँग चित्त बुझ्दो ढंगले क्षमायाचना गरेको, क्षमादान सम्बन्धमा पीडितले सहमति दिएको तथा घटनाको गम्भीरता समेत आयोगले विचार गर्नेछ ।

(च) नीतिगत तथा संरचनागत सुधारको लागि सिफारिस:

भविष्यमा सशस्त्र द्वन्द्व नदोहोरिनका लागि नेपाल सरकारले अवलम्बन गर्नुपर्ने नीतिगत, संरचनागत, संस्थागत, कानूनी,

प्रशासनिक र ब्यवहारिक सुधारका विषयहरु बारे आयोगले नेपाल सरकारसमक्ष सिफारिस गर्छ ।

(छ) अन्य कार्य:

आयोगमा बयान, वकपत्र वा जानकारी दिन उपस्थित भएको व्यक्तिले आउँदा, जाँदा र खान तथा बस्दा लाग्ने वास्तविक खर्चमा गरेमा आयोगले त्यस्तो खर्च उपलब्ध गराउँछ भने त्यस्ता व्यक्तिले आफ्नो र आफ्नो परिवारका सदस्यहरुको सुरक्षाको लागि अनुरोध गरेमा वा आयोगले सुरक्षा दिन आवश्यक ठानेमा नेपाल सरकारको सहयोग लिई सुरक्षाको लागि उचित व्यवस्था गर्दछ । त्यसैगरी आयोगले आफ्नो अवहेलनामा कारवाही चलाउन र अवहेलना भएको ठहराएमा पन्ध्र हजारसम्म जरीवाना वा तीन महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय गर्न सक्दछ ।

(ज) आयोगको प्रतिवेदन कार्यान्वयन:

आयोगले दिएको अन्तरिम प्रतिवेदन वा अन्य प्रतिवेदनहरुमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन गर्ने गराउने जिम्मेवारी शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालयलाई दिइएको छ । आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगलाई दिइएको छ । यसबाट यस आयोगका सिफारिसहरु प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन हुनेछ ।

संक्षिप्त जानकारी

१. सत्य निरुपण भनेको केहो ?

सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटनाहरूको अनुसन्धान छुट्टै विशेष संयन्त्रबाट गर्न उपयुक्त हुने भएकोले विशेष संयन्त्रबाट त्यस्तो घटनाहरूको छानविन गरी दोषी र पीडित को को हुन् र घटनाको वास्तविक सत्य तथ्य पत्ता लगाउने कार्य हो ।

२. सशस्त्र द्वन्द्व भन्नाले के बुझिन्छ ?

सशस्त्र द्वन्द्व भन्नाले सम्बत् २०५२ साल फागुन १ गतेदेखि २०६३ साल मंसिर ५ गतेसम्म राज्य पक्ष र तत्कालिन नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (माओवादी) बीच भएको सशस्त्र द्वन्द्व भन्ने बुझिन्छ ।

३. मानव अधिकार भनेको केहो ?

मानवलाई मानवीय मूल्य र मर्यादाका साथ मानव भएर बाँच्नका लागि नभई नहुने न्यूनतम आधारभूत अधिकारहरूको संग्रह नै मानव अधिकार हो ।

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को भाग ३ मा मानव अधिकारहरूलाई मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरिएको छ ।

४. नेपालमा सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग (आयोग) गठन गर्नुपर्ने अवस्था किन सृजना भयो ?

सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनका घटना र त्यस्तो घटनामा संलग्न व्यक्तिहरूको बारेमा वास्तविक सत्य तथ्य पत्ता लगाई सार्वजनिक गर्न, पीडक र पीडितबीच मेलमिलाप गराउन, पीडितलाई परिपूरण (क्षतिपूर्ति समेत) को व्यवस्था लगायत त्यस्तो घटनासँग सम्बन्धित गम्भीर अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई कानूनी कारवाहीका लागि सिफारिस गर्न नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ र २०६३ साल मंसिर ५ गते नेपाल सरकार र नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी माओवादीबीच भएको बिस्तृत शान्ति संझौताको बुँदा नं ५.२.५ को आधारमा बेपत्ता

पारिएका व्यक्तिको छानविन, सत्य निरुपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ बमोजिम यस आयोग गठन भएको हो ।

५. यस आयोगको गठन कहिले भयो ?

नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को निर्णयअनुसार मिति २०७१ साल माघ २७ गते यस आयोगको गठन भएको हो ।

६. आयोगले कहिलेदेखि कहिलेसम्मका घटनाको छानविन गर्छ ?

आयोगले २०५२ फागुन १ गतेदेखि २०६३ मंसिर ५ गतेसम्मका सशस्त्र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित घटनाको मात्र छानविन गर्छ ।

७. पीडक भन्नाले कसलाई बुझिन्छ ?

पीडक भन्नाले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी अपराधमा संलग्न व्यक्ति र त्यस्तो अपराध गर्न आदेश दिने व्यक्ति समेतलाई बुझिन्छ ।

८. पीडित भन्नाले कसलाई बुझिन्छ ?

पीडित भन्नाले सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको परिणामस्वरूप मृत्यु भएको, अपहरण तथा शरीर बन्धक बनाईएको वा शारीरिक वा मानसिक यातना, यौनजन्य वा आर्थिकरूपमा हानीनोक्सानी पुगेको वा थुनामा रहेको व्यक्ति तथा निजको परिवारको सदस्य समेतलाई बुझिन्छ । साथै, सो शब्दले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनको परिणामस्वरूप मानवीय, सामाजिक वा सामुदायिकरूपमा गम्भीर प्रतिकूल असर पुग्न गएको समुदाय समेतलाई जनाउँछ ।

९. आयोगले मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाको छानविन कसरी गर्छ ?

आयोगले तल उल्लेख भए बमोजिमका आधारमा मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटनाको छानविन गर्छ:

(क) पीडित वा निजको तर्फबाट कसैले आयोग समक्ष उजूरी दिएमा,

(ख) आयोगलाई कुनै स्रोतबाट जानकारी प्राप्त भएमा,

(ग) आयोगले छानविन गर्न उपयुक्त सम्झेमा ।

१०. आयोगले सत्य तथ्य कसरी पत्ता लगाउँछ ?

(क) आयोगले पीडितले उपलब्ध गराएको प्रमाणको विश्लेषणको माध्यमबाट

- (ख) स्थलगत अध्ययनको माध्यमबाट
- (ग) बयान र साक्षी बकपत्रको माध्यमबाट
- (घ) सार्वजनिक सुनुवाईको माध्यमबाट

११. "परिपूरण" भनेको के हो र आयोगको परिपूरण गर्दा के भूमिका हुन्छ ?

परिपूरणभित्र पीडितलाई उपलब्ध गराइने क्षतिपूर्ति, सुविधा वा सहूलियत आदि कुरा पर्छन् । आयोगले तल उल्लिखित कुराहरु उपलब्ध गराउन नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्न सक्छ:

- (क) निःशुल्क शिक्षा तथा स्वास्थ्योपचार,
- (ख) सीपमूलक तालीम,
- (ग) विना ब्याज वा सहूलियतपूर्ण ब्याजमा ऋण सुविधा,
- (घ) बसोबासको व्यवस्था,
- (ङ) रोजगारको सुविधा,
- (च) आयोगले उपयुक्त सम्झेको अन्य सुविधा वा सहूलियत ।

१२. पीडितको परिवारका सदस्यमा को को पर्छन् ?

पीडितको परिवारमा पीडितको पति, पत्नी, छोरा, छोरी, बाबु, आमा, सासु, ससुरा, बाजे, बज्यै, नाति, नातिनी वा सगोलको दाजुभाइ वा दिदीबहिनी पर्छन् ।

१३. आयोगले कसरी पीडक र पीडितबीच मेलमिलाप गराउन सक्छ ?

पीडक वा पीडितले मेलमिलापको लागि आयोगसमक्ष निवेदन दिएमा ऐनबमोजिम आयोगले पीडक र पीडितबीच एकआपसमा मेलमिलाप गराउन सक्छ । पीडक र पीडितबीच मेलमिलाप गराउँदा आयोगले पीडकलाई निजले गरेको गलत कामको पश्चाताप गर्न लगाई पीडितसँग माफी माग्न लगाउनुका साथै पीडितलाई हुनगएको क्षतिवापत मनासिव क्षतिपूर्ति पीडकद्वारा उपलब्ध गराउन लगाउन समेत सक्छ ।

मेलमिलाप गराउने सम्बन्धमा पीडक र पीडितलाई उत्प्रेरित गर्नको लागि आयोगले देहायको काम गर्न वा गराउन सक्छ:-

- (क) सशस्त्र द्वन्द्वग्रस्त ठाउँमा पीडक, पीडित तथा निजका परिवारलाई सम्मिलित गराई मेलमिलाप समारोह आयोजना गर्न,
- (ख) पीडक, पीडित तथा निजका परिवारको संलग्नतामा सशस्त्र द्वन्द्वको क्रममा मरेका व्यक्तिको सम्झनास्वरूप प्रतिमा वा सार्वजनिकस्थल निर्माण गर्न वा स्तम्भ खडा गर्न लगाउन,
- (ग) मेलमिलाप सम्बन्धी विभिन्न लेख, रचना, निबन्ध, गीत, चित्रआदि प्रकाश नगर्न,
- (घ) सामाजिक तथा सामुदायिक सद्भाव बढाउन,
- (ङ) अन्य उपयुक्त कार्य गर्न ।

१४. आयोगको सिफारिस कार्यान्वयन नभए नभएको कसले अनुगमन गर्छ ?
आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिस कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन गर्ने कार्य राष्ट्रियमा नवअधिकार आयोगले गर्छ ।

१५. पीडित र साक्षीलाई आयोगमा उपस्थित गराउनुपर्ने अवस्थामा के कसरी उपस्थित गराउन सकिन्छ ?

पीडित र साक्षीलाई आयोगमा उपस्थित गराउनुपर्ने भए मानिसहरूको आउने जाने यातायात खर्च र खाने बस्ने व्यवस्था आयोगले गर्नेछ ।

*